

Werkvorm *Misconcepties rondom formatief toetsen*

Doelgroep: Team van docenten

Doel:

Samen ontdekken welke misconcepties jullie als team hebben over formatief toetsen (FT) en hoe die het implementeren van FT in de weg kunnen staan. En wat je eraan zou kunnen doen.

1. Misconcepties ontdekken: welke leven er in jullie team?
2. Misconcepties uitdiepen: welke aannamen liggen er onder deze opvattingen? Waardoor ontstaan ze en wat zijn de gevolgen ervan?
3. Misconcepties aanpakken: op welke manieren zou je deze opvattingen kunnen bijstellen en wat is daarvoor nodig?

Varianten/ eventuele voorbereiding:

1. Laat mensen vooraf nadenken over misconcepties over formatief toetsen en een aantal post-its voorbereiden.
2. Geef mensen vooraf leermateriaal:
  - a. Lijst met veelvoorkomende misconcepties (Bijlagen 1)
  - b. [Blog over misconcepties in het hbo](#)
  - c. Uitwerking misconcepties uit het VO (Bijlage 2)
  - d. [Blog over misvattingen](#) op Vernieuwonderwijs.nl

Wat ga je doen?

1. Leg uit wat een misconceptie hier is. Hiervoor kun je de slides uit [de PowerPoint](#) gebruiken.

Wat verstaan we onder een MISconceptie

Misconceptie rondom formatief toetsen (FT) =

- Inaccurate opvatting over of begrip van de *inhoud van /het concept* van FT
- Er zit iets in dat fout/inaccuraat is.
- Het leidt tot verkeerde implementatie .

Verschil met:

- aannamen/verwachtingen: die heb je voordat je ervaring opdoet
- percepties na je (eerste) FT-ervaringen
→ niet perse fout

FT kost heel veel tijd

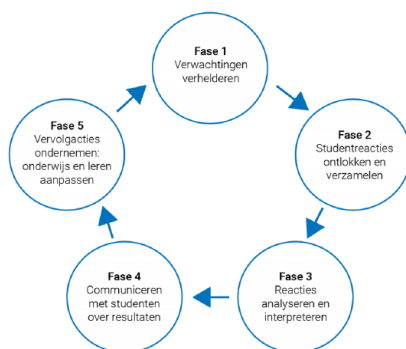
Ik kan het niet; ik vind het niet zinvol

Eventueel: bespreek twee veel voorkomende en herkenbare misconcepties aan de hand van onderstaande slides of aan de hand van misconcepties uit de bronnen die zijn opgesomd in stap 2 van de voorbereiding.

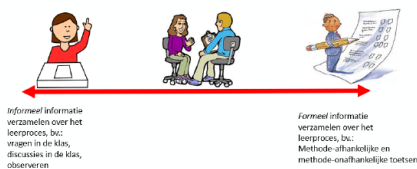
Misconceptie 1: FT is het inzetten van een instrument

Voorbeeld: formatief toetsen is een *proces*

Misconceptie: Ik zet een instrument [rubrics / peer-assessment] in dus ik doe aan FT

Hoe verzamel je studentreacties?

Misconceptie 2: FT is de verantwoordelijkheid van de leerling

Voorbeeld: rol van docent en student

Misconceptie: formatief toetsen is de verantwoordelijkheid van de student. Hij stuurt zijn eigen leren.

Uitgangspunt van de FT-cyclus:
Docent is de cruciale schakel.
Studie Gulikers & Baartman, 2017:
Wat DOET de docent in de klas?
Met daarbij:
Hoe zet de docent de student in actie bij elke fase van FT?

 Leren van toetsen

2. Inventariseer welke misconcepties er zijn in jullie team. Vraag: welke misconcepties over FT hoor jij om je heen? Dat kan op de eigen school zijn, maar ook daarbuiten. Laat iedereen individueel op post-its schrijven. Eén misconceptie per post-it. Iedereen plakt dit op een gezamenlijke flap. De facilitator probeert een clustering aan te brengen in de post-its (vaak zitten er meerdere ongeveer dezelfde post-its tussen).

Nb. Mensen zullen zeggen: 'Ik weet niet of ik een misconceptie heb, ik weet niet of ik het mis heb'. Daag mensen dan uit om opvattingen over FE op te schrijven.

3. Benoem de ontdekte clusters. Vraag eventueel een korte toelichting, maar bespreek het hier niet uitgebreid. Vraag na afloop of hier op het bord de volledige set staat.

Eventueel: laat het overzicht uit bijlage 1 zien met de veel voorkomende misconcepties opgehaald uit het HBO (en eventueel uit het VO). Vraag of mensen hier nu aanvullende misconcepties herkennen die ook op jullie gezamenlijke poster moeten.

4. Kies gezamenlijk drie misconcepties die jullie verder willen uitdiepen.
5. Werk met de methode World Café: leg op drie tafels een beschrijfbaar tafelkleed (kunnen ook twee grote flappen aan elkaar geplakt zijn) met op elke tafel drie kleuren stiften.

6. Schrijf iedere misconceptie op een tafelkleed en verdeel de groep over de drie tafels.
7. Organiseer twee rondes. Iedere ronde heeft een andere vraag en een andere kleur stift. Deelnemers wisselen willekeurig per ronde. Vragen per ronde:
  - Ronde 1: Op welke manier zie je deze misconceptie tot uiting komen in de onderwijspraktijk? Wat zie je? Wat hoor je? en Welke aannames liggen er onder deze misconceptie? Wat is er 'fout' aan? (stift kleur 1);
  - Ronde 2: Hoe zou je deze misconceptie kunnen aanpakken? Wat moet er veranderen en wat/wie heb je daarvoor nodig? (stift kleur 2).
8. Afronding: korte terugkoppeling per poster (door groep of door facilitator).
9. Benoem met elkaar drie concrete eyeopeners en actiepunten n.a.v. deze sessie rondom misconcepties.

Welke punten willen jullie gaan aanpakken?	Wie gaat dat doen en wie moet betrokken zijn?	Hoe gaan jullie dit doen (werkvorm, moment, ...)?

Bijlage 1. Veel voorkomende misconcepties in vo en hbo

	Misconcepties in het voortgezet onderwijs	Misconcepties in het hoger onderwijs
1	<i>Formatief toetsen betekent cijferloos lesgeven.</i>	
2	<i>Formatief toetsen is het aantal toetsen voor een cijfer drastisch verminderen.</i>	
3	<i>Formatief toetsen is hetzelfde als 'goed lesgeven'.</i>	
4	<i>Een toets is formatief of summatief.</i>	
5	<i>Formatief toetsen is het inzetten van een instrument, zoals een oefentoets of rubric</i>	<i>Formatief toetsen is het inzetten van een oefentoets.</i>
6	<i>Formatief toetsen is hetzelfde als feedback geven. Hoe meer feedback, hoe beter.</i>	<i>Formatief toetsen is hetzelfde als feedback geven. Hoe meer feedback, hoe beter.</i>
7	<i>Bij formatief toetsen moeten leerlingen hun eigen leerdoelen formuleren.</i>	
8	<i>Bij formatief toetsen is de leerling eigenaar van het eigen leren en de leraar de coach is.</i>	<i>Formatief toetsen betekent dat de verantwoordelijkheid bij de student ligt en de leraar de coach is.</i>
9	<i>Formatief toetsen werkt niet, want leerlingen werken alleen voor een cijfer.</i>	<i>Formatief toetsen werkt niet, want studenten werken alleen voor een cijfer.</i>
10	<i>Formatief toetsen werkt niet voor alle leerlingen (bv. niet voor jonge leerlingen, niet voor vmbo leerlingen, niet voor mijn kind)</i>	
11	<i>Formatief toetsen vereist het inzetten van een ELO of digitaal volgsysteem waarin alles wordt vastgelegd.</i>	<i>Formatief toetsen vereist het inzetten van een ELO of digitaal volgsysteem waarin alles wordt vastgelegd.</i>
12	<i>Bij formatief toetsen moet ik iedere leerling individueel benaderen en dat is niet mogelijk in een klas met 30 leerlingen.</i>	
13		<i>Formatief toetsen betekent nóg meer toetsen, en daarmee minder aandacht voor het leren.</i>
14		<i>Summatief toetsen is een optelsom van alle (deel) formatieve toetsen.</i>
15		<i>Formatief toetsen vereist nieuwe toetsvormen. Oude toetsvormen, zoals een kennistoets zijn voor formatief niet bruikbaar.</i>

Bijlage 2. Uitwerking van misconcepties in het voortgezet onderwijs

1. Formatief toetsen betekent cijferloos lesgeven.

Het doel van formatief toetsen is om zicht te krijgen op de ontwikkeling van leerlingen en het leren van de leerling verder helpen. Dat heeft niets met cijfers te maken. Dit wil echter niet zeggen dat je formatief toetsen niet kunt combineren met toetsen om een summatieve beslissing te nemen, meestal met een cijfer. Het is immers zo dat leerlingen aan de minimale (nationale) eisen moeten voldoen en er beslissingen moeten worden genomen over de bekwaamheid van leerlingen, bijvoorbeeld een diplomabeslissing in de bovenbouw vo. De weg hier naartoe hoeft echter niet te bestaan uit een batterij aan kleine toetsjes voor cijfers. Je kunt ook op andere manieren zicht houden op of de leerling zich ontwikkelt richting datgene wat hij/zij later in de summatieve toets moet laten zien. Denken in *toetsprogramma's* is hierbij belangrijk (zie punt 2).

- Luister naar deze [podcast](#) waarin wordt benoemd wat formatief toetsen is (16m22s-17m16s).
- Zie de [blog](#) van Dominique Sluijsmans met vier geleerde lessen van Dylan Wiliam, les 1: Formatief is een eigenschap van een beslissing, niet van een toets.
- Zie de [blog](#) van Rene Kneyber voor drie manieren waarop je formatief en summatief toetsen kunt combineren in het voortgezet onderwijs.

2. Formatief toetsen betekent het aantal toetsen voor cijfers drastisch verminderen.

Een veelheid aan summatieve toetsen al dan niet voor een cijfer staat formatief toetsen in de weg. Echter, summatieve toetsen (voor een cijfer) cijferloos maken en halverwege het leerproces inzetten, is nog geen formatief toetsen: het proces van doelgericht informatie verzamelen over de leerling om betere beslissingen te nemen voor verder leren.

De ontwikkeling naar meer formatief toetsen is ingegeven door de wens meer aandacht te richten op de ontwikkeling en lange termijn leren van leerlingen in plaats van het leren voor een cijfer en het rennen van toets naar toets. Hierdoor zien we een ontwikkeling naar drastisch minder toetsen voor cijfers en het 'opschonen van het PTA' of het toetsprogramma. Dit opschonen gebeurt echter te vaak zonder na te denken over de vraag: 'waarover willen we beslissingen nemen met ons toetsprogramma?' en 'welke informatie moeten we dan verzamelen om deze beslissingen te nemen'. Het gevolg is dat er disfunctionele toetsing ontstaat (Kneyber, maart 2019). Het gewicht dat terecht komt bij het klein aantal summatieve toetsen dermate groot dat de beslissing onbetrouwbaar wordt en bovendien de toetsdruk voor leerlingen alleen maar toeneemt (alles hangt af van die ene toets). Het goed combineren van formatieve en summatieve toetsen vraagt het denken toetsprogramma's.

- Zie de [blog](#) van Rene Kneyber: functioneel toetsen en zwaarwegende beslissingen.
- Zie de [blog](#) van Rene Kneyber: meer denken in toetsprogramma's.

3. Formatief toetsen is hetzelfde als 'goed lesgeven'.

Formatief toetsen heeft inderdaad meer met leren, onderwijzen en didactiek te maken dan met het afnemen van geplande en gestandaardiseerde toetsen. Maar niet alles wat 'goed lesgeven' is, is ook formatief toetsen. Formatief toetsen is *doelgericht* en gericht op het trekken van zorgvuldige conclusies in een *cyclisch proces*.

4. Een toets is OF formatief OF summatief.

Formatief toetsen is een proces om zorgvuldige conclusies te trekken over het leren en de groei van leerlingen. Formatief en summatief zijn dus geen kenmerken van een toets, maar een kenmerk van die conclusies. Summatief toetsen gaat over conclusies en beslissingen als diplomering, selectie of doorstroom: kan de leerling het? Formatief toetsen is een *proces* dat nodig is om betere, bewustere, meer onderbouwde beslissingen te kunnen nemen over vervolgstappen in het leren (William & Leahy, 2018). Voor deze formatieve beslissingen kun je allerlei informele en formele methodieken gebruiken, variërend van bijvoorbeeld diagnostische toetsen, tussenproducten, Kahoots, tot observaties en gerichte klassendiscussies. Kortom: iedere toets kan summatief als formatief zijn, afhankelijk van de beslissing die je ermee wilt nemen.

- Zie de [publicatie](#) van Gerdineke van Silfhout over formatief toetsen in het vo.
- Zie de [blog](#) van Dominique Sluismans met vier geleerde lessen van Dylan William, les 1: Formatief is een eigenschap van een beslissing, niet van een toets.

5. Formatief toetsen is het inzetten van een instrument, zoals een rubric.

Formatief toetsen is een proces waarbij het leerproces en niet het instrument centraal staat. Je selecteert je instrumenten passend bij de leerdoelen en succescriteria en zet deze op een goede manier in tijdens de gehele cyclus van formatief toetsen. Om formatief handelen kracht bij te zetten, pleit William daarom voor een verschuiving van een focus op *data-driven decision-making* naar *decision-driven data collection*. Daarbij is sprake van doelgericht in plaats van toetsgericht handelen. De verzamelde informatie geeft leraren handvatten waar leerlingen staan en welke vervolgstappen nodig zijn (tijdens een les of over lessen heen). Daarbij is de kwaliteit van goede vragen/opdrachten bepalend voor de kwaliteit waarop leerlingen zullen antwoorden (leerlingreacties).

6. Formatief toetsen is hetzelfde als goed feedback geven.

Formatief toetsen wordt vaak gelijk gesteld aan feedback. Feedback geven is een belangrijk onderdeel bij formatief toetsen. Maar formatief toetsen is meer: de cyclus van formatief toetsen bestaat uit vijf fasen. Zonder goede leerdoelen (fase 1), informatie over waar de leerling staat ten opzichte van die leerdoelen (fase 2 en 3) en concrete

vervolgacties om dichterbij de leerdoelen te komen (fase 5) is er geen sprake van formatief toetsen.

Daarbij komt dat feedback geven en verwerken een vaardigheid is die leerlingen ook moeten verwerven. Bovendien moeten leerlingen in staat zijn om de feedback te begrijpen om er vervolgacties aan te kunnen koppelen. Feedback op het product is effectief, zodat de leerling tot verbetering van het betreffende product komt. Maar feedback op proces en zelfregulatie zijn nog effectiever omdat het leerlingen helpt om in nieuwe situaties hun eigen feedback te organiseren.

7. Bij formatief toetsen moeten leerlingen hun eigen leerdoelen formuleren.

Dat kan, maar dat hoeft niet. Je kunt heel goed formatief werken in de klas, waarbij de leraar de leerdoelen bepaalt. Het is wel belangrijk dat leerlingen de leerdoelen begrijpen, het belang ervan inzien en begrijpen hoe succes op deze leerdoelen eruit ziet (dus: wat de succescriteria zijn).

- Zie de [publicatie](#) van Gerdineke van Silfhout, Bas Trimbos en Simone Hasselerharm over het belang van de dialoog over leerdoelen en succescriteria.

8. Bij formatief toetsen heeft/neemt de leerling eigenaarschap over het eigen leren.

Formatief toetsen wordt vaak in een adem genoemd met het stimuleren van zelfregulatie of eigenaarschap. Twee van de vijf strategieën van Wiliam (2011) gaan hier ook over: leerlingen nemen eigenaarschap over hun eigen leren en ze zijn een leerbron voor elkaar. Maar leerlingen kunnen dit niet vanzelf en is dit ook niet noodzakelijk om met FE te beginnen in de klas. FE kan in het begin meer leraar-gestuurd zijn: De leraar laat leerlingen zien hoe een goed FE proces eruit ziet en legt ook uit wat hij/zij doet en waarom. De FE-cyclus (Gulikers & Baartman, 2017) is gericht op 'wat doet de leraar in de klas als hij/zij FE vormgeeft'. Onderdeel hiervan is op welke manieren de leraar leerlingen aanzet en actief betreft in het FE proces. Dus bijvoorbeeld: hoe ga je met leerlingen aan de slag met leerdoelen en succescriteria (fase 1), hoe laat je leerlingen elkaars werk bekijken? (Fase 3). Hoe of waarmee laat je leerlingen elkaar feedback geven (fase 4) of samen vervolgstappen bedenken (fase 5). Daar moet de leraar mogelijkheden voor creëren of vormgeven. Op die manier kun je met FE toewerken naar meer zelfregulatie en eigenaarschap bij de leerling.

9. Leerlingen werken alleen voor een cijfer, *dus* formatief toetsen werkt niet.

Dit heeft te maken met de schoolcultuur. In veel scholen heerst een toetscultuur, waar formatief toetsen vraagt om een leercultuur of feedback cultuur. In de toetscultuur leren leerlingen inderdaad veelal voor een cijfer ('meneer, komt dit op de toets?'). Maar ook leraren geven veelal les voor de toets (teaching to the test). Hoe vaak zegt een leraar wel niet 'let goed op, dit moet je weten want dit komt op de toets'. Het doorbreken van de dit leren en lesgeven voor de toets vraagt investering van leraren en leerlingen. Starten met formatief toetsen kan ook bijdragen aan deze verandering. En de

verandering in cultuur zal vervolgens het verder uitrollen van formatief toetsen weer ondersteunen.

10. Formatief toetsen werkt niet voor alle leerlingen (bv. niet voor jonge leerlingen, niet voor de vmbo-leerling, niet voor mijn kind).

Er zijn voldoende studies die laten zien dat formatief toetsen ook kan met kleuters en basisschoolleerlingen. Dus er is geen reden om aan te nemen dat formatief toetsen niet voor iedere leerling kan werken. Het kan natuurlijk wel zo zijn dat, afhankelijk van de doelgroep en context, het formatieve proces bijvoorbeeld meer leraar-gestuurd of juist meer leerling-gestuurd is. Of meer gericht is op het aanpassen van onderwijs of op het aanpassen van leerstrategieën naar aanleiding van verkregen inzichten over waar de leerlingen nu staan.

11. Het bijhouden van de vorderingen van leerlingen door middel van formatief toetsen vraagt een enorme papierwinkel aan administratie.

Je hoeft niet alles vast te leggen. Een belangrijk onderscheid hierbij is lange en korte termijn leerdoelen en formeel versus informeel formatief toetsen. Veel formatief toetsen vindt plaats informeel en on-the-spot in de les. Met als doel om op korte termijn als leraar de instructie aan te passen of als leerling je leren aan te passen. Hierbij gaat het veelal over korte termijn leerdoelen. Dit proces is echt ter ondersteuning van het leerproces en het beter / bewuster keuzen maken voor het vormgeven van je lessen, niet ter verantwoording van ontwikkeling van iedere individuele leerling.

Waar je beter wel iets van kunt vastleggen is de ontwikkeling op de lange termijn leerdoelen. Hiervoor bekijk je als school wat de lange termijn leerdoelen zijn waar leerlingen zich gedurende het hele curriculum in ontwikkelen. Formatieve 'bewijzen' kunnen bijdragen aan het zicht krijgen op die lange termijn ontwikkeling en beslissingen hierover ondersteunen. Je denkt hierbij in toetsprogramma's waarin formatieve 'bewijzen' ook een plek kunnen hebben. Hierbij gaat het dan veelal om meer formele formatieve momenten.

12. Bij formatief toetsen moet ik iedere leerling individueel benaderen en dat is niet mogelijk in een klas met dertig leerlingen.

Het doel is inderdaad om zicht te krijgen op de ontwikkeling van iedere individuele leerling. Dit wil niet zeggen dat je bij ieder formatief moment altijd een individuele benadering moet hebben. Leerlingen hoeven niet allemaal eigen leerdoelen te hebben (zie misconceptie 6), en individuele feedback is ook lang niet altijd nodig. Zelfs Dylan Wiliam betreurt nu dat hij vroeger sterk hamerde op gepersonaliseerde feedback omdat groepsfeedback veelal net zo effectief en vele malen efficiënter kan zijn. Bovendien is het bij formatief toetsen ook van belang dat de leerling in actie gezet wordt, dus de leerling kan ook een rol krijgen in het persoonlijk maken van de klassikale leerdoelen of zijn/haar eigen werk langs de klassikale feedback leggen.

- De [feedback-beslisboom](#) van Harry FletcherWood kan goed helpen met te bepalen wanneer welk soort feedback (individueel, klassikaal of soms zelf beter geen) het meest zinvol is.
- In deze [blog](#) vind je ideeën voor efficiënter feedback en groepsfeedback